

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.195.1

Зозуляк Ольга Ігорівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

**НЕПІДПРИЄМНИЦЬКА ЮРИДИЧНА ОСОБА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК**

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу питань, пов'язаних із проблематикою розробки правової моделі «непідприємницька юридична особа». У науковій праці аналізуються концепції провідних вчених України щодо формування цивільно-правової термінології в цілому та, зокрема, тієї, що має застосування до непідприємницьких юридичних осіб.

Робиться висновок щодо доцільності застосування комплексу критеріїв при формулюванні конструкції непідприємницької юридичної особи. У статті представлено визначення непідприємницької юридичної особи у вузькому та широкому значеннях.

Ключові слова: юридична особа, непідприємницька юридична особа, ознаки непідприємницької юридичної особи.

Постановка проблеми. Нинішній стан розвитку діючого законодавства України дає змогу стверджувати про відсутність у ньому замкненої уніфікованої системи непідприємницьких юридичних осіб, що обумовлено рядом факторів: відсутністю на рівні ЦК України належної регламентації становища непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи, закріплення паралельно в рамках ГК України некомерційного сектору господарювання, а також колізійністю спеціальних нормативних актів, що врегульовують відносини щодо порядку створення та діяльності окремих юридичних осіб, що мають непідприємницький статус.

З огляду на зазначене, зберігає актуальність потреба у здійсненні наукових пошуків за напрямом удосконалення регулювання непідприємницьких юридичних осіб. Реалізація зазначеного можлива виключно за рахунок концептуального перегляду діючої системи непідприємницьких юридичних осіб та формування доктринального підходу до поняття та кваліфікуючих ознак останніх.

Аргументуючи актуальність цієї наукової розробки, варто також вказати, що останніми роками захищено ряд дисертацій, в яких розкриваються особливості тієї чи іншої структури зі статусом непідприємницької юридичної особи – політичної партії, благодійної, релігійної, саморегульованої та багатьох інших організацій, у яких автори намагаються вивести кваліфікуючі ознаки кожного із досліджуваних суб'єктів, глибше розкрити їх сутність, проте у більшості випадків такі наукові дослідження ведуться поза межами окреслення правової моделі самої непідприємницької юридичної особи як поняття родового по відношенню до перелічених вище суб'єктів. Юридична конструкція

поняття «непідприємницька юридична особа» як комплексного терміну на сьогодні, на жаль, не є завершеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Непідприємницькі юридичні особи були предметом досліджень багатьох фахівців у сфері цивільного та господарського права, зокрема: С. С. Алексєєва, О. А. Беляневич, В. І. Борисової, С. М. Братуся, О. М. Вінник, В. П. Грибанова, І. П. Грешникова, А. С. Довгерта, Н. В. Козлової, В. В. Кочина, В. М. Кравчука, Н. С. Кузнецової, А. Я. Курбатова, Д. С. Лещенка, В. В. Луця, Р. А. Майданика, В. К. Мамутова, О. О. Первомайського, О. А. Пушкіна, О. О. Серової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. О. Суханова, Ю. К. Толстого, Б. Б. Черепакіна, Я. М. Шевченко, В. С. Щербини, В. Ф. Яковлєва та інших. Водночас постійні динамічні процеси, що мають місце в Україні, поява нових видів та організаційно-правових форм непідприємницьких організацій зі статусом юридичної особи, вимагають комплексного перегляду сучасної доктрини, чинного законодавства України і практики його застосування з метою приведення механізму правової регламентації непідприємницьких юридичних осіб у відповідність до сучасних суспільних запитів.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розробка комплексного поняття (терміна) «непідприємницька юридична особа», яке було б об'єднуючим для усіх класичних різновидів непідприємницьких організацій, що діють зі статусом юридичної особи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологія цивільного права – це особлива система, яка служить для передачі правової інформації, розкриття змісту цивільно-правових норм, сформульованих за допомогою термінів. У формуванні цивілістичних термінів ключову роль відіграє внутрішня форма терміна, яка, фіксуючи істотні ознаки поняття, постачає необхідну термінологічну інформацію [5, с. 45]. Правова інформація, у свою чергу, кодується за допомогою конкретних терміноелементів [10]. Як слушно вказує Є. О. Мічурін, виводячи те чи інше правове визначення, дефініції у праві та цивілістиці, зокрема, повинні бути досить лаконічними, але при цьому відображати сутність досліджуваного явища, вмщувати його ознаки, висвітлювати істотні риси. При цьому слід відштовхуватись від понять вже сформульованих раніше доктриною, існуючих у законодавстві, критично їх проаналізувавши та взявши від них окремі (ті, що не спростовані) елементи [7, с. 18].

Очевидно, що при реформуванні системи цивільного законодавства для точності та повноти правового регулювання, і це відзначається багатьма дослідниками, потрібно використовувати спеціальну формалізовану мову, яка не може і не повинна бути зрозумілою людям без спеціальної юридичної підготовки. Така необхідність пояснюється специфікою змісту правових приписів, які не можуть бути виражені з необхідною точністю і повнотою розмовною або літературною мовою. Хоча й вказується, що незрозумілість нормативно-правового акта є значною проблемою для механізму правового регулювання, але труднощі, пов'язані з доступністю мови закону, є нездоланими. Без спеціальної термінології, яка повністю заміняє звичайну літературну мову, неможливо поєднувати стислість і ясність нормативно-правових актів з їх точністю та повнотою [6, с. 149].

Дослідниця Клочко М. І. відзначає, що для того, щоб система законодавчих термінів дійсно служила підвищенню рівня якості вітчизняного законодавства, нормопроектувальники повинні керуватися вимогами, які висувуються наукою до юридичних термінів. Правова термінологія повинна бути стабільною, не допускати багатозначного читання й розуміння; терміни мають бути усталеними, їх зміст не повинен змінюватися з прийняттям кожного нового закону. Однак вимога стабільності зовсім не

означає відсутності змін у терміносистемі. Розвиток суспільних відносин викликає необхідність вживання нових слів. Але за умов нестабільності чинного законодавства ця вимога має велике значення на стадії реалізації нормативно-правових актів [6, с. 150]. Основними вимогами, що ставляться до термінів, узагальнює І. А. Янчук, є такі як: системність; наявність дефініції; однозначність у межах певної термінології; стилістична нейтральність; точність семантики; висока інформативність; правильність з позиції мовної норми [11, с. 33].

З урахуванням окреслених вимог до формування юридичних термінів, звернемося до теоретико-правового аналізу поняття непідприємницької юридичної особи та виокремлення її кваліфікуючих ознак. При цьому слід наголосити, що для непідприємницької юридичної особи характерним є відсутність відпрацьованих критеріїв окреслення їх сутності. Традиційно у правничій літературі вказується на те, що непідприємницькі юридичні особи діють без мети одержання прибутку, на відміну від підприємницьких, які таку мету переслідують. Проте, очевидно, що такий критерій є доволі умовним, розмитим та з використанням виключно його не вдасться якісно окреслити суть досліджуваного поняття.

Цивілісти – фахівці у сфері інституту юридичних осіб, стикаючись із проблематикою кваліфікації різних типів юридичних осіб, уже наголошували на тому, що опиратись на один правовий критерій при виведенні понять не варто. Так, для прикладу, у пошуку правової моделі підприємницької юридичної особи, А. В. Зеліско абсолютно обґрунтовано вказує на те, що її (модель) доволі складно вивести тільки через наявність однієї кваліфікуючої ознаки – мети одержання прибутку, зауважуючи на потребі пошуку інших кваліфікуючих критеріїв [2, с. 123]. Використання у законодавстві єдиного критерію – комерційності діяльності юридичних осіб, продовжує науковець, не вирішить неоднозначної ситуації з проблемами кваліфікації окремих організаційно-правових форм юридичних осіб у плані специфіки їх оподаткування як непідприємницьких. Адже зберігатиметься ситуація, за якої юридичну особу не можна буде ідентифікувати як таку, що має звільнитися від оподаткування в результаті того, що вона буде мати на меті отримання прибутку для розподілу його між учасниками і в цьому сенсі не відрізнятиметься від класичних підприємницьких структур [1, с. 23].

На доцільності застосування комплексу критеріїв при окресленні поняття «юридична особа публічного права» наголошує й О. О. Первомайський. Науковець вважає, що доцільно вести мову про застосування кількох критеріїв для виокремлення юридичних осіб публічного та приватного права. Серед них такі критерії як наявність або відсутність у юридичної особи владних повноважень, виконання яких має здійснювати держава чи територіальна громада, публічний чи приватний інтерес, організаційна, майнова чи інша підпорядкованість юридичної особи державі чи територіальній громаді, і, безумовно, порядок створення та припинення такої юридичної особи [8, с. 91].

Аналогічну позицію обіймає В. М. Зубар, пропонуючи застосовувати так званий «плюралістичний» критерій. Сутність плюралістичного критерію, вважає автор, полягає в тому, що не існує єдиного критерію для поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права. Специфіка юридичних осіб публічного права полягає у тому, що їм притаманна ціла низка особливостей, що виділяються за різними критеріями [4, с. 274].

Така ж проблема та необхідність застосування плюралістичного критерію лежить і в частині пошуку конститутивних ознак непідприємницької юридичної особи у зв'язку із неможливістю тільки через критерій відсутності мети одержання прибутку окреслити суть непідприємницької юридичної особи.

Окреслений дослідницький підхід повною мірою сприймається цивілістами, сферою наукового інтересу яких виступають саме непідприємницькі юридичні особи. Так, В. Ф. Піддубна, виділяючи системноутворюючий критерій при ідентифікації непідприємницьких юридичних осіб, наводить ряд додаткових критеріїв зокрема : по-перше, на відміну від підприємницьких, непідприємницькі товариства не є професійними учасниками майнових відносин; по-друге, головною метою діяльності непідприємницької юридичної особи не може слугувати отримання прибутку; по-третє, за загальним правилом засновники непідприємницького товариства не вправі розподіляти між собою прибуток отриманий від діяльності; по-четверте, непідприємницькі юридичні особи можуть створюватися в організаційно-правових формах передбачених не тільки ЦК України, але й іншими законами [9, с. 100-106]. Погоджуючись в цілому із наведеними дослідницею критеріями, варто наголосити, що відкритий перелік організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб нами не сприймається і про це ми уже наголошували у наукових дослідженнях [3, с. 79]. Водночас, авторка цитує норму ЦК України щодо можливості функціонування й інших організаційно-правових форм юридичних осіб, проте розвиваючи дану ознаку й сама приходить до висновку щодо замкнутого переліку організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб [9, с. 106].

З урахуванням наведених ознак непідприємницької юридичної особи та загальноцивілістичних особливостей юридичних осіб в цілому, окреслимо власний підхід до досліджуваної проблеми.

При конструкції поняття (терміна) «непідприємницька юридична особа» важливо вказати, що воно включає в себе як юридичних осіб публічного, так і приватного права (хоча, безумовно, більшість непідприємницьких юридичних осіб діють саме як юридичні особи приватного права). Водночас, непідприємницькі юридичні особи можуть створюватися і в розпорядчому порядку, діючи при цьому виключно як такі, що побудовані на унітарних засадах (установи, заклади, фонди тощо).

Однією із основних ознак, що лежить в основі виділення категорії «непідприємницька юридична особа» виступає критерій особливої мети діяльності непідприємницьких структур у соціальній, політичній, культурній та іншій сферах суспільного буття. Саме критерій особливої мети варто закладати в основу сутності досліджуваних учасників відносин приватноправової сфери.

Такі юридичні особи також можуть здійснювати діяльність, що приносить прибуток, проте не розподіляють його між учасниками (членами), що також є однією із конститутивних ознак непідприємницької юридичної особи. Це наступна особливість, яку слід застосовувати при виведенні досліджуваного терміна.

Ще однією важливою цивільно-правовою ознакою непідприємницьких юридичних осіб виступає також їх устрій – вони можуть бути побудовані як на основі корпоративного (наприклад, непідприємницькі товариства), так і унітарного устрою (наприклад, установи, заклади). При цьому, ті із непідприємницьких юридичних осіб, які побудовані на засадах членства, характеризуються тим, що членство (участь) не породжує майнового зв'язку між юридичною особою та її учасником, а це, у свою чергу, зумовлює те, що учасники такої юридичної особи не несуть субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями останньої. Виключення із цього правила становлять споживчі товариства, де між членом споживчого товариства та самим товариством виникає майновий зв'язок. Водночас, набір інших кваліфікуючих критеріїв не виводить споживче товариство за рамки непідприємницьких юридичних осіб.

Цивілістична сутність непідприємницьких юридичних осіб кристалізується також через спеціальну правоздатність, яка полягає у можливості мати ті цивільні права та обов'язки, які випливають із специфічної мети їх діяльності. У цьому аспекті слід наголосити, що можливість здійснення діяльності, що пов'язана із одержанням прибутку за додержанням відповідних умов не перетворюватиме їх спеціальну правоздатність у загальну, оскільки одержаний в результаті такої діяльності прибуток не розподіляється між учасниками, а спрямовується на досягнення цієї мети.

З огляду на перелік наведених ознак, поняття непідприємницької юридичної особи може бути як широким, так і вузьким.

У широкому розумінні термін «непідприємницька юридична особа» – це юридична особа публічного чи приватного права, корпоративного чи унітарного типу, що створюється з специфічною метою у соціальній, політичній, культурній та інших сферах суспільного буття, наділена спеціальною правоздатністю, має право на здійснення діяльності з метою одержання прибутку, проте не розподіляє його між учасниками (членами) такої юридичної особи та в межах якої не виникає майнового зв'язку між учасниками такої юридичної особи та самою юридичною особою.

Широке значення терміна непідприємницька юридична особа вказуватиме не тільки на специфічну рису непідприємницьких юридичних осіб – особливу мету діяльності та нерозподіл прибутку між членами такої юридичної особи, а й вказує на відповідну приналежність таких юридичних осіб за порядком створення до юридичних осіб публічного чи приватного права, а за специфікою устрою до корпоративних чи унітарних юридичних осіб.

У вузькому розумінні непідприємницька юридична особа – це юридична особа, що створюється із специфічною метою у різних сферах суспільного життя, має право на здійснення діяльності з метою одержання прибутку, проте не розподіляє його між учасниками (членами) такої юридичної особи та в межах якої не виникає майнового зв'язку між учасниками такої юридичної особи та самою юридичною особою.

Вузьке розуміння сутності непідприємницької юридичної особи дозволяє одразу ж провести співвідношення та побачити різницю між підприємницькою юридичною особою як такою, що діє з метою одержання прибутку та його розподілом між учасниками та в межах якої виникає майновий зв'язок між такою юридичною особою та її учасниками та непідприємницькою, котра такими рисами не володіє. Проведення відповідних паралелей за наведеними критеріями буде мати прикладне значення, коли існує практична необхідність відмежувати підприємницькі юридичні особи від непідприємницьких.

Для комплексного розуміння сутності непідприємницької юридичної особи як родової категорії очевидно більш прийнятним є широке розуміння досліджуваного терміна. Саме у такий спосіб, через перелік ознак непідприємницьких юридичних осіб є можливість окреслити сутність поняття як комплексної категорії, тим більше, що будь-яке спрощення терміна призводить до викривлення його змістового навантаження, він розпорошується та починає включати у себе ті організаційно-правові форми юридичних осіб, для яких не характерний статус непідприємницьких.

Окреслені вище риси непідприємницьких юридичних осіб абсолютною мірою підходять під усі непідприємницькі структури зі статусом юридичної особи та повинні, на нашу думку, знайти своє вираження у спеціальних законодавчих актах, якими врегульовується правове становище тих чи інших непідприємницьких юридичних осіб.

Звичайно, що мета діяльності та значимість для суспільства тих чи інших непідприємницьких юридичних осіб обумовлюватиме специфіку членства у них (політичні партії, творчі спілки, молодіжні організації тощо), специфічні установчі

документи, особливості здійснення управління чи інші особливості і це також має рельєфно відображатись у спеціальних нормативно-правових актах, що врегульовують правовий статус відповідних юридичних осіб. У цьому й будуть проявлятися специфічні риси тієї чи іншої конкретної непідприємницької юридичної особи, проте фундаментальні ознаки, на які ми наголошували вище, будуть збережені для усіх непідприємницьких юридичних осіб незалежно від мети діяльності чи інших особливостей.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що відповідність вітчизняного цивільного законодавства вимогам суспільного розвитку значною мірою залежить й від якості та однозначності термінології, якою оперує законодавець. Представлене нами авторське бачення поняття «непідприємницька юридична особа» є універсальним для усіх непідприємницьких структур, розроблене на охоплення усіх традиційних непідприємницьких структур, що мають статус юридичної особи і, на нашу думку, є перспективним у застосуванні при виведенні на законодавчий рівень в рамках ЦК України досліджуваного поняття. Хоча, безперечно, особливості та специфіка різних за своїм становищем та метою діяльності непідприємницьких юридичних осіб обумовлюють потребу у проведенні подальших наукових досліджень за окресленою сферою правовідносин, зокрема, в частині тенденцій розвитку спеціального законодавства.

Список використаних джерел

1. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права: термінологічний аналіз / А. В. Зеліско // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 19-24.
2. Зеліско А. В. Проблеми систематизації статусу підприємницьких юридичних осіб приватного права / А. В. Зеліско // Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл-кор. АН УРСР В. П. Маслова, 28 лютого 2014 р. – Х., 2014. – С. 121-124.
3. Зозуляк О. И. Закрытый перечень организационно-правовых форм некоммерческих юридических лиц как составляющая модернизации законодательства Украины о юридических лицах / О. И. Зозуляк // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2014. – № 4 (64). – С. 74-79.
4. Зубар В. М. Критерії поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права / В. М. Зубар // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Південний регіональний центр НАПрН України. – Одеса: Фенікс, 2014. – Т. 1. – С. 272-274.
5. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учебное пособие / Т. Р. Кияк. – К.: УМК ВО, 1989. – 104 с.
6. Клочко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості / М. І. Клочко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2009. – Вип. 18. – С. 148-154.
7. Мічурін Є. О. Категорії у цивільному праві : ретроспектива та перспектива / Є. О. Мічурін // Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: зб. наук. праць / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва; за ред. д-ра юрид. наук, акад., НАПрН України В. В. Луця. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 16-18.

8. Первомайський О. О. Юридична особа публічного права : проблеми визначення поняття / О. О. Первомайський // Приватне право і підприємництво. – 2013. – Випуск 12. – С. 88-92.
9. Піддубна В. Ф. Поняття та ознаки непідприємницьких юридичних осіб / В. Ф. Піддубна // Сучасні проблеми цивілістики : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, 20 груд. 2013 р. – Харків, 2014. – С. 100–106.
10. Романенко А. О. Лінгвістичний аналіз фахової юридичної лексики цивільного права / А. О. Романенко, О. П. Пилипенко // Studia Lingua: актуальні проблеми лінгвістики і методики викладання іноземних мов. – 2011. – електронний ресурс. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/10662/>
11. Янчук І. А. Юридична термінологія: моделі застосування / І. А. Янчук // Приватне право і підприємництво. – 2013. – Випуск 12. – С. 32-36.

Зозуляк О. І. Некоммерческое юридическое лицо: теоретико-правовой анализ понятия и признаков

Стаття посвячена теоретико-правовому аналізу вопросов, связанных с проблематикой разработки правовой модели «некоммерческое юридическое лицо». В научной работе анализируются концепции ведущих ученых Украины по формированию гражданско-правовой терминологии в целом и, в частности, той, что применяется к некоммерческим юридическим лицам.

Делается вывод о целесообразности применения комплекса критериев при формулировке конструкции некоммерческого юридического лица. В статье представлено определение некоммерческого юридического лица в узком и широком смыслах.

Ключевые слова: *юридическое лицо, некоммерческое юридическое лицо, признаки некоммерческого юридического лица.*

Zozuliak O. I. Non-entrepreneurial Legal Entity: the Theoretical and Legal Analysis of the Concept and Characteristics

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of issues related to the range of problems connected with development of such legal model as 'non-entrepreneurial legal entity'. In the scientific work the author makes an analysis of those concepts which are submitted by the leading Ukrainian scholars and concern the formation of civil-law terminology in general and that is applied to the non-entrepreneurial legal entities, in particular.

The author has concluded that it is expedient to apply the set of criteria during formation of the non-entrepreneurial legal entity. The article gives the definition of non-entrepreneurial legal entity in the narrow and broad meanings.

The author presents one's own definition of the non-entrepreneurial legal entity, as a legal entity of public or private law, whether of corporate or unitary type, which is specially established in the different areas of social life and endowed with a special legal capacity.

Key words: *legal entity, non-entrepreneurial legal entity, characteristics of a non-entrepreneurial legal entity.*

Надійшла до редакції 25 жовтня 2016 р.

